

ti, mert maga is benne van ebben a faragatlan tömbben. Ahogy azt, úgy ezeket a verseket sem nevezném vázlatosnak vagy befejezetlennek. Ha cselesen úgy tesz is a költő, mintha versei a hirtelen rácsapó gyász katalizálta rögtönzések lennének, azért tudhatjuk, hogy tizennégy év eredménye ez a kötet. Hirtelen fölindulásról aligha lehet szó. Az 1977 óta formálódó ciklus olyan tájakra vezet el, ahová bíráló számára nem vezet út, sem ösvény, és csak az alázatos olvasó remélheti, hogy a dülöngélő ábrák résein át egy-egy pillantást vethet arra a *minőség nélküli* tájra, ahol egy öregember ül a porban, és olykor egy-egy kötődéket emel föl, hogy mindjárt ki is hullassa már nem *cél* felé tapogatózó ujjai közül.

BODOR BÉLA

BAKA ISTVÁN:
ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990

Baka István új, gyűjteményes kötete, az *Égtájak célkeresztjén*, húsz év termését összegezi. A 48-ban született költő munkásságát huszonnégy éves korától máig. Mindössze 160 oldalnyi vers. Egy hagyományos tétel korunkig érvényes igazságát így kötete már terjedelménél fogva is tanúsítja. Azt nevezetesen, hogy a költészet érvényessége nem mennyiségi kérdés, nem a termékenység, a versontás, versszaporítás eredménye. Mindig is voltak termékeny, nagy életművű költők. De mellettük nem kisebb érvénnyel fennmaradtak kisebb életművűek – s azért nem szükségszerűen poéta minorok. Nem tudjuk, hány verset írt Sappho, milyen termékenységgel működött. De hogy alig maradt fenn ver-

se, annyi bizonyos. Viszont az a kevés ne volna az európai lírafejlődésben determináló? Ott van az angol költészet alakulásában John Keats és T. S. Eliot – éppen csak kiragadva két eklatáns példát. Ott van a franciában Mallarmé és Saint-John Perse. A németben Hölderlin, a régi magyarban Berzsenyi, századunk harmincas éveiben Dsida Jenő, a maiban Székely Magda. Ki vitathatná el, hogy maradandó értékek létrehozói?

A költészet maradandósága ugyanis – hadd ismételjük a százszor megélt alapközhelyet – nem mennyiségen, sem a kifejtett eszmék mélységén, legalábbis nem elsősorban azon, hanem a kifejtés plaszticitásán, erején, evidenciáján múlik. Hogy a magyar költészetnél maradjunk: mi tartalmi újat mond Berzsenyi? S mit például az egyik legnagyobb Babits-vers, a *Mint különös hírmondó*?

Baka István sem új filozófiai álláspontot fejteget – hogy is lehetne a filozófiai újságot a költészetten számon kérni? –, hanem egy filozófiai álláspontot is tükröző élettapasztalatot, létérzetet tár elénk. Annak alakulását követi versről versre nyomon. Ezt a tapasztalatot – ha jobban belegondolunk – már a kötet cím is körvonalazza. Vagyis égtájak vagy az idő fegyverének célkeresztjén töltjük az életünket, míg ez a fegyver le nem lő bennünket, mint a vadász valami vadat. Bár a kép megdönthetetlenül pontos, mégsem ad a léttapasztalat részleteiről és kifejezésének költői erejéről kellő képzetet. A szorongás és a fenyegetettség ugyanis Baka István költészetében olyan elemi erejű, hogy rávetül a teljes világképre. A természeti jelenségek leírásmódjától kezdve az egyéni sorsábrázoláson, akár a szerelmen át a haza, a magyar sors ábrázolásáig, valamint az Isten-képig.

Vagyishogy Baka nemcsak a forma

kezelésében, a képi ábrázolás tiszta rajzában, hanem a magyar költészetre – és általában a kis, a meggyötört sor-sú népek költészetére – jellemzően a nemzeti problémák felvetésében, az Istennel való vitában is kapcsolódik a hagyományhoz. De miképpen merül fel benne ez a hagyomány? Hogy merész, eltűzött példát mondjunk, azon az általános emberi fokon, ahogy Vörösmarty sikoltotta el, mondván: „Az emberfaj sárkányfog vetemény. Nincsen remény! Nincsen remény!” Vagy így: „Az ember fáj a földnek...” De erről beszélünk még.

Nézzük előbb, hogyan elevenedik meg költészetében a természet. A hasonlatanyag, amelyet alkalmaz, a költőre mindig jellemző. Mikor Victor Hugo leírja: „Az ablaksor ragyog, akár a csiga nyála” – ahogyan ezt Nemes Nagy Agnes egy jegyzetében megállapítja: semmi jót nem mond erről az ablaksorról. Baka István természetábrázoló hasonlatait a szenvedés diktálja. Íme: „Hóvirágok, ti vízbe fúló / szájából villanó fogak, / összezáródtok görcsben, a / kín elsikoltatlan marad” (*Tavaszdal*). Vagy vegyünk egy másik példát:

*Fekete ágakra telepszik
a hó – csíkos fegyencruhát
kapnak majd a kopaszra nyírt,
felemelt karú fák.*

*Ez lesz az erdő. De a réten
ököllé fagy a rög, s az égbe
varjakat hajigál a kínok
s dühök vad feketesége.*

(*Jövendölés egy télről*)

Kopaszra nyírt fegyencek, kínok s dühök feketesége – ez a természeti kép tartalma. Ez télen. Ám tavasszal, a fuldokló hóvirágok elvirágzása után? „Virágzó fák – egyenkokárdás / besúgóok – álltak sorfalat, / és várták már

Betlehem jámbor / barmait a vágóhidak” (*Háborús téli éjszaka*). Folytathatnám, hiszen Baka verseiben egymást követik, egyre-másra előtérbe nyomulnak a természeti képek. De vajon természeti képek, természetleírások-e valóban? Ízleljünk meg végül még két négyesorost:

*Behavazott táj abroszán
a hajnal vörösborpecsét.*

*Elmúlt a mámor, poharam
földhöz csapom – szilánkjá jég.*

(*Téli reggel*)

*A hűsként pirosuló alkonyatot
ellepték csillag-kukacok – hiába
vágjuk a holdfényt hagymakarikákra:
nem nyomja el a rothadásszagot.*

(*A századvég költőihez*)

Nem állítom, hogy a legplasztikusabbakra, költőileg legsikeresebbekre esett csaknem véletlen választásom. Annyi bizonyos csupán, hogy e képekben egy közérzet objektíválódik; azon van a hangsúly, nem a természeti megfigyelésen.

Furcsa ellentmondás van itt: a költő látszólag tematikus, természeti képei után, a régi iskolás esztétizálás hagyományait követve, beszélhetnénk szerelmi lírájáról, hazafias, végül Istennel vitázó verseiről. Megpróbálkozhatunk vele, annyira adott első látszatra ez a felosztás, de vajon így az egyedi jellegbe beletalálunk-e? Az esztétikai konstrukciót követve nyomban el kell ismerni, hogy itt az úgynevezett „szerelmi költészet” korántsem az, amit megszoktunk. Nem vágyról, boldogságról vagy szenvedélyről beszélő. Nem igazán feloldódást kínáló a kínzott közérzetből, létszorongásból, sorstudatból. Legfeljebb a korai versekben csillan fel itt-ott valami halvány reményféle. A *Kora-tavaszi éjszaka* című versben például így:

*Gyönyörű oltalmam, a holdfény
dárdája téged nem sebez meg,
mellbimbóid hegyekre épült
végvárai a szerelemnek.*

*Elalszom én is, rettegésemet
lágy szuszogásod szertefűjja...
S nyelved és nyelvem lángjai
holnap összelobbannak újra.*

De ahogyan az erdő az egyik fiatalko-
ri versben nem más, mint „félelemte-
li” „zöld reménytelenség”, nem sok-
ban különbözik tőle a szerelem sem.
A szenvedés pillanatnyi szünete csu-
pán. „Vigyázz! Leejtett cigarettád / el-
fonnyaszt egy poros virágot. / Így
gyötri asszonyod szerelmét / ölében
hamvadó magányod.”

Itt is, ez idézetben is tetten érhető
az a rendkívüli erővel, képi plasztici-
tással megelevenített sorsérzet, mely
szinte Pilinszkyével rokon, de külön-
bözők is az övétől abban, hogy a ma-
gyar, a történelmi létragédia is for-
mája lesz. Nála a szerepjátszó kifeje-
zésmódban sorra feltűnik Dózsa, a
Döblingben kínlódó Széchenyi, Vö-
rösmarty, Ady – látásmódjukat, tragi-
kus sorsérzetüket, ha lehet, még söté-
tebb tónusra váltva át. Íme:

*És bár szemében gyászköny ül
A nagyvilág megkönnyebbül
S a sírt hol nemzet süllyed el
Körültáncolja ünnepe*

(Vörösmarty-töredékek)

A *Változatok egy kurucdalra II.* című
vers plasztikus, merészen modern,
borzongató képeivel pedig mintha
Adynak felelne:

*Kikericsék lilája – holtak
földből kiöltött nyelvei.
A vadvizek rongyát a zápor
vasszürke cérnával szegi.*

*Hazámba bújdosom hazámból.
Istennel ámitom magam,
de rothadó húsába gázol
sár-béklyós, elkínzott lovam.*

A háború utáni kiábrándulást pedig
ilyen félreérthetetlen konkrét képpel
eleveníti meg: „Azt hittük, sorsunk
szálait / jövendővé szövi e kor. / Meg-
szóttek szőnyeggé, mire / a hódító ti-
por.” (1975!)

A fő téma ebben a költészetben
mégis az Istenhez való viszony. A köz-
érezet – mint Pilinszkyénél – ezt emeli
központba. Kezdetben vitázó, kétsé-
gekkel gyötrődő („hiszek hitetlenül
Istenben”), majd teljességgel negatív.
Csakhogy a hozzá fordulás, a benne
való egyedüli remény, vagy éppen a
szembefordulás: ugyanannak a meta-
fizikus beállítottságnak a Janus-arca.
Baka István kezdetben abból indul ki:
azt, ami van, nem látja, nem tűrheti
az Isten. A kötetnyitó versből idézek:

*És száll a csend – a hold mosatlan
ablaka mögé lép az Isten;
egykedvűen néz – túl homályos
üveg, hogy lásson és segítsen.*

(Nyár. Délután)

De a leütött hang nyomban élesedik:
„... a Hold gonosz vigyorgás... Resz-
ketve bámulozom – az Isten / behü-
lyült hát közönyébe?” (Szerelmesvers) S
hamarosan ennyire negatívvá válik:

*Fulkos pupillám, mint a réten
szemét közt turkáló kutya,
papír, papír – Isten nevét nem
írom reád többé soha.*

(Tűzbe vetett evangélium)

Persze leírja azért. De hogy? A kétség-
beesés paroxizmusában, méghozzá
versek során át (*Háborús téli éjszaka*,
Circumdederunt stb.) A „hordó-éjszaká-
ban” a jót, a megváltást áhítva, ilyen
végletesen:

*s valami furcsa percegés
a mennybolt dongái mögött
talán egy patkány rágicsál
talán Isten zörög*

*vagy talán egy patkány az Isten
de mindegy is hiszen
mindegy kihez imádkozunk
egy hordó mélyiben*

(Éjszaka)

De elég. Nem azért idéztem annyit, hogy Baka István költészetének tematikáján végigfussak. Sem azért, hogy roppant karakteres közérzetét leírjam. Céлом más volt. A hagyományból fakadt lírai kifejezőmód erejét, a költő képalkotásának, látásának eredetiségét vagy legalábbis roppant szuggesztivitását szerettem volna titkon érzékeltetni. Azt, hogy itt és most él közöttünk egy költő, aki olyképpen képes egyéni és nemzeti fájdalomokat megszólaltatni, hogy szava a tudatunkba beleég, köznapi gondjaink között fel-felrémlik, a bensőnket kifejezi, lappangó gondolatainkat, szavakba foglaló versidézeteink sorát szaporítja. (Minden igazi költő ezt teszi.)

Baka István költészetéről szólva azt mondja:

*Tenger és ég ablaktáblái között
vergődő légy volt énekem,
végtelenből csak a határtalanba –
szavaim nem szabadulhatnak sosem.*

(Dalok harmincévesen)

Nem hiszem.

LENGYEL BALÁZS

KIS PINTÉR IMRE: ESÉLYEK

Magvető Könyvkiadó, 1990

Ha kritikát olvasunk, akkor azt a kritika tárgyával, a szóban forgó művel szembesítjük. Ha kritikagyűjteményt, akkor a gyűjtemény egyes darabjait állítjuk szembe egymással: erősítik-e egymást, avagy éppenséggel gyöngítik? A gyűjtemény olvasója arra is kíváncsi, hogy a kritikus – évtizedek alatt – milyen folyamatokat állított figyelmé középpontjába: az ő személyes irodalomtörténete mennyiben módosítja az irodalmi közélet egésze által kimunkált irodalomtörténetet...

A fenti sorok olyan evidenciákat tartalmaznak, amelyeket egy jól működő irodalmi életben talán említeni sem kellene, hiszen akkor művek, szerzők és irányzatok mellett érvelő köteteken nőttünk volna fel, s a lapoknak, folyóiratoknak állandó s nagy hatású – olvasókra és szerzőkre egyaránt ható – kritikusi lennének. Vagyis: az irodalmi élet a maga törvényei szerint működne, de hát ez nincs így, tudjuk jól valamennyien, s talán igazolnunk sem kell állításunkat. Ha igen, akkor is csak egyetlen példát említek. „A kritikust... mindekelőtt a hatása minősíti” – mondja egy helyütt Kis Pintér Imre, ám ha most elő kellene sorolnom az utóbbi évek nagy hatású kritikusait, akik az irodalmi folyamatokat is nyomon követték, bizony bajban lennék. Eltűnt a kritika: ismertetések, baráti vállon veregetések, jobb esetben fontoskodó elemzések léptek a helyébe.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne születnének becsületes és a szakma törvényeinek megfelelő írások, az azonban kétségtelen tény, hogy a kritikusi szerep eltűnt irodalmunkból: kritikusként sem megélni nem lehet, sem élni mostani irodal-